

اقتصاد دریا

Maritime economy

اقتصاد آبی به عنوان یک مفهوم اقتصاد کلان به استفاده پایدار از دریا و سایر منابع آبی برای رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی و بهبود وضعیت زندگی جوامع پیرامون دریاها و اقیانوس‌ها اشاره دارد که تمامی جنبه‌های مدیریت ملی و جهانی، توسعه اقتصادی، حفاظت از محیط‌زیست و پایداری و ارتباطات بین‌المللی را در بر می‌گیرد (Wenhait al, 2019: 3-8). در این میان، اقتصاد دریا با پتانسیل بالای آن در رشد اقتصاد ملی یکی از مؤلفه‌های اصلی اقتصاد آبی محسوب می‌شود. اقتصاد دریا متشکل از کلیه فعالیت‌های اقتصادی و بخش‌های مختلف مرتبط با دریاها و سواحل است. این فعالیت‌ها اغلب در مناطق خاص جغرافیایی انجام می‌شود و شامل فعالیت‌های مستقیم و غیرمستقیم ضروری برای عملکرد بخش‌های مختلف اقتصاد دریایی است. بخش‌های اقتصاد دریا عبارت از: تجارت و حمل‌ونقل دریایی، غذا و مواد غذایی، انرژی و مواد اولیه، حفاظت از سواحل و توسعه طبیعت، امنیت دریایی و همچنین زندگی، اشتغال و اوقات فراغت در مناطق ساحلی و دریا است (Katila et al.2019: 2). با توجه به اینکه بیش از ۷۰ درصد سطح زمین پوشیده از آب است و بخش اعظم آن را دریاها و اقیانوس‌ها تشکیل داده‌اند، مدیریت اصولی منابع دریایی و اقیانوس‌ها به عنوان یکی از اهداف توسعه پایدار در اقتصاد هر کشوری مخصوصاً برای کشورهای جزیره‌ای و کشورهای مناطق ساحلی حائز اهمیت است. برای نمونه حدود ۴۱ درصد از جمعیت اتحادیه اروپا در مناطق ساحلی زندگی می‌کنند و بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی اتحادیه اروپا به عنوان بخشی از اقتصاد دریایی در نظر گرفته می‌شود (To and. Lee, 2018: 1).

بخش‌های مرتبط با اقتصاد دریا

طبق استراتژی اتحادیه اروپا، بیوتکنولوژی دریایی، منابع معدنی، گردشگری ساحلی-دریایی، آبی‌پروری، انرژی تجدیدپذیر و حمل‌ونقل دریایی دارای پتانسیل بسیار زیادی در رشد اقتصاد دریا است. به طوری که تاکنون حمل‌ونقل، گردشگری ساحلی و آبی‌پروری بیشترین سهم را در اقتصاد دریا در سطح اتحادیه اروپا به خود اختصاص داده است (Katila et al.2019: 1). در ادامه به شرح مختصری از مهم‌ترین بخش‌های اقتصاد دریا پرداخته می‌شود.

حمل‌ونقل دریایی (Maritime Transport): با گسترش فعالیت‌های گوناگون دریایی، صنعت حمل‌ونقل دریایی در تمام جهان نقشی استراتژیک دارد. بر این اساس، با توجه به درصد بالایی از جابه‌جایی کالا در تجارت جهانی به واسطه این صنعت، حمل‌ونقل دریایی یکی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار در توسعه تجارت بین‌الملل و ابزار اصلی تأمین نیازهای گوناگون فعالان اقتصادی محسوب می‌شود. از جمله دلایل ارزش بالای حمل‌ونقل دریایی در مقایسه با سایر وسایل حمل‌ونقل، می‌توان به قیمت ارزان، حجم و وزن زیاد کالا اشاره کرد که اهمیت کشتی‌رانی را در حمل‌ونقل کالا بیش از پیش آشکار می‌سازد. بنابراین، با توجه به رشد پایدار تولید، تجارت جهانی و تمایل به توسعه صادرات غیرنفتی، حمل‌ونقل دریایی به عنوان زیرساخت عمده تجارت و بازرگانی ضرورت می‌یابد (جعفری و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۷).

گردشگری ساحلی (Coastal Tourism): سواحل و مناطق ساحلی به دلیل وجود منابع ارزشمند اکولوژیکی، تنوع زیستی و ذخایر سرشار نفت و گاز و فعالیت‌های عظیم اقتصادی از پربارترین و پویاترین منابع اکولوژیکی و بستر فعالیت‌های عظیم اقتصادی و اجتماعی در جهان به شمار می‌روند و نقش غیرقابل جایگزینی در اقتصاد و توسعه دارند (شرزهای و سام‌دلیری، ۱۳۹۱: ۲). در این نواحی بسته به پتانسیل موجود در هر منطقه، کاربری‌های گوناگونی اعم از کشتی‌رانی و حمل‌ونقل، استخراج انرژی، شیلات، ایجاد تأسیسات نظامی و انتظامی، اسکان مردم بومی، کشاورزی و ایجاد تأسیسات تفریحی و فعالیت‌های گردشگری از ساحل

بهره می‌برند. یکی از کاربری‌های بسیار مهم دریا و مناطق ساحلی، استفاده از آن به عنوان نوعی جاذبه برای جذب گردشگران و توسعه صنعت گردشگری است. براین اساس، گردشگری ساحلی و دریایی یکی از بخش‌های صنعت جهانی گردشگری به‌شمار می‌رود که به سرعت رو به گسترش است (قادری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۷۷). همچنین رشد و توسعه زیرساخت‌ها (نظیر هتل‌ها، بندرگاه‌ها، تفرجگاه‌های ساحلی و غیره) و فعالیت‌ها و ورزش‌های آبی (مانند ماهیگیری تفریحی، قایق‌سواری، غواصی و غیره) موجب توجه بیشتر گردشگران در این مناطق شده است (Sánchez-Quiles and Tovar-Sánchez, 2015: 4-5).

مفهوم گردشگری ساحلی، طیف کاملی از گردشگری، فراغت و فعالیت‌های تفریحی در نواحی ساحلی و آب‌های نزدیک سواحل را در بر می‌گیرد. تفرج در نواحی ساحلی، دارای جایگاهی است که در چهار منطقه موازی با ساحل قرار دارد که شامل (۱) منطقه آب‌های ساحل (neritic) که غنی‌ترین منطقه برای ماهیگیری و شامل صخره‌ها و ستون‌های سنگی است. همچنین بسیاری از بازی‌ها و ورزش‌های آبی گروهی را حمایت می‌کند. (۲) منطقه ساحل (Beach) که محدوده‌ای از دریا و هم محدوده‌ای از خشکی را در بر می‌گیرد. اگر گسترده و شنی باشد، بسیاری از بازی‌ها و ورزش‌های آبی گروهی را در بردارد. (۳) منطقه پهنه کرانه‌ای (Shoreland) که به ناحیه پشت منطقه ساحل اطلاق می‌شود و بسیاری از تفریحات دریایی مانند چادر زدن، پیک‌نیک و گردش بیرون شهر را در بر می‌گیرد. همچنین ممکن است این منطقه هتل‌ها و برخی مشاغل را شامل شود. (۴) منطقه پس‌کرانه (Vicinage) که شامل اراضی پشت مناطق ساحلی است که عموماً خدمات مرتبط با فعالیت‌های تفریحی را در بر می‌گیرد (درویشی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۷۰ و ۲۷۱).

آبزی‌پروری (Aquaculture): توسعه آبزی‌پروری اهداف متعددی از جمله تولید و تنوع غذایی، بهبود امنیت غذایی، صادرات غیرنفتی و ارزآوری و از همه مهم‌تر ایجاد اشتغال از نوع مولد به صورت مستقیم و غیرمستقیم را دربردارد. همچنین برای کاهش فقر و مهیا ساختن امنیت غذایی، آبزی‌پروری مدرن به عنوان یک انقلاب تکنولوژی آبی با تأکید بر پایداری اقتصادی و محیط زیستی در حال رشد است (قاسملونیا و گلزار، ۱۳۹۴: ۲۲). بخش ماهیگیری صنعتی و معیشتی بسیار وسیع است به طوری که میزان اشتغال جهانی شیلات در بخش تجاری بیش از ۱۱ میلیون تعیین شده است که با افزودن آبزی‌پروری صنعتی کل اشتغال در شیلات نزدیک به ۴۰ میلیون برآورد شده است. بنابراین آبزی‌پروری با توجه به پتانسیل بالای آن در ایجاد اشتغال گسترده در اقتصاد دریایی، از اهمیت اجتماعی بیشتری نسبت به اهمیت تجاری برخوردار است (Johnson et al., 2018: 206-205).

بیوتکنولوژی دریایی (Marine biotechnology): دریاها منابع عظیم ذخایر ژنتیکی به‌شمار می‌روند. براین اساس به کاربرد اصول علمی و مهندسی برای فراوری مواد توسط عوامل زیستی دریا برای توسعه محصولات و خدمات، بیوتکنولوژی دریا گویند (Johnson et al., 2018: 41). به عبارت دیگر زیست‌فناوری دریایی علم نوینی است که ضمن کشف موجودات دریایی، با ایجاد تغییرات در میکروارگانیسم‌ها، گیاهان و جانوران دریایی، محصولات کاربردی تولید می‌کند (صدریان، ۱۳۹۴: ۷). کاربرد بیوتکنولوژی می‌تواند اثرات مطلوبی را در افزایش ظرفیت تولیدی گونه‌های مهم اقتصادی و سایر زمینه‌های مرتبط با شیلات داشته باشد (قاسملونیا و گلزاری، ۱۳۹۳: ۲۳). بنابراین، گستردگی و تنوع موجودات دریایی حاکی از پتانسیل بالای تولید فراورده‌ها و ایجاد بازارهای بالقوه

صدریان، م. (۱۳۹۴). تدوین نقشه راه فراورده‌های بیولوژیک آبزیان کشور، مؤسسه تحقیقاتی علوم شیلاتی کشور.

قادری، ا.، باقری، ف.، فرزین، م.، ر. کاظمیان، غ. ر. (۱۳۹۷). «مدیریت گردشگری ساحلی؛ تحلیل رویکرد یکپارچه»، گردشگری و توسعه، سال هفتم، شماره چهارم، ۱۷۵-۲۰۴.

قاسملو، ن. و گلزاری، ا. (۱۳۹۳). «عوامل مؤثر در توسعه بیوتکنولوژی در شیلات ایران»، پژوهشهای ترویج و آموزش کشاورزی، دوره ۷، شماره ۱، ۳۱-۲۱.

- Johnson, k., Dalton, G. and Masters, I. (2018). *Building Industries at Sea: 'Blue Growth' and the New Maritime Economy*, River Publishers: Gistrup, Denmark.
- Katila, J., Ala-Rämi, K., Repka, S., Rendon, E., & Törrönen, J. (2019). «Defining and quantifying the sea-based economy to support regional blue growth strategies-Case Gulf of Bothnia», *Marine Policy*, 215-225.
- Sánchez-Quiles, D. & Tovar-Sánchez, A. (2015). «Are sunscreens a new environmental risk associated with coastal tourism», *Environment International*, 83, 158-170.
- To, W., Lee: K. C. (2018). «China's Maritime Economic Development: A Review, the Future Trend, and Sustainability Implications», *Sustainability*, 10, 1-13.
- Wetzel, I., Chiramba, T. (2018). «Blue economy and Cities Report», *United Nations Human Settlements Programme*.
- Wenhai, L., Cusack, C., Baker, M., Tao, W., Mingbao, C., Paige, K., Xiaofan, Z., Levin, L., Escobar, E., Amon, D., Yue, Y., Reitz, A., Neves AAS, O'Rourke E, Mannarini G, Pearlman J, Tinker J, Horsburgh, KJ., Lehodey: , Poulquien, S., Dale, T., Peng Z and Yufeng, Y. (2019). «Successful Blue Economy Examples With an Emphasis on International Perspectives», *Front. Mar. Sci.* 6, 1-14.

مرتضی تهامی پورزند

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

مختلف دریایی است. به طوریکه بیشترین سهم از بیوتکنولوژی دریایی مربوط به کشورهای آمریکا و ژاپن است (صدریان، ۱۳۹۴: ۱۹).

معدن کاری دریایی (Sea Mining): معدن کاری دریایی به طور عمده شامل برداشت رسوبات بستر دریاها در بخش های ساحلی یا فراساحلی است. اگرچه دسترسی به اعماق اقیانوس ها دشوار است اما بستر و زیربستر اعماق اقیانوس ها، مخزن ثروت های کانی قابل ملاحظه ای است و از لحاظ منابع تنوع زیستی و مواد معدنی مانند طلا، نقره، نیکل، کبالت، شن و ماسه، فسفریت، مس، سولفیدهای فلزی و غیره، غنی هستند. به طوری که برای نمونه جهت فعالیت های زیربنایی مانند احداث جاده ها و تولید بتن، ماسه سنگ از دریاها استخراج می شود. سنگ های معدنی فلزی و سنگ های قیمتی مانند قلع در اندونزی، طلا در آلاسکا و الماس در نامیبیا نیز از منابع دریایی مورد بهره برداری قرار می گیرند. لازم به ذکر است اگرچه سرمایه گذاری ها و هزینه معدن کاری دریایی بسیار بالا است اما با بهره مندی از تکنولوژی نوین، پتانسیل ایجاد درآمد قابل ملاحظه ای را در اقتصاد دارا است (Johnson et al, 2018: 74 & 80).

کتاب شناسی

- جعفری، ح.، سعیدی، ن.، کعبی، ع.، نوشادی، ا. و حلاقی، ح. ر. (۱۳۹۴). «بکارگیری روش تحلیل عاملی اکتشافی در ارزیابی رقابت پذیری خدمات بندری»، علوم و فنون دریایی، دوره ۱۴، شماره ۲، ۶۹-۱۱۲.
- درویشی، ر.، رضایی، م. ر.، شمس الدینی، ع. (۱۳۹۷). «تحلیلی بر قابلیت های توسعه گردشگری ساحلی در بندر دیلم با استفاده از مدل های کمی»، نگرشهای نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، شماره چهارم، ۲۶۷-۲۸۰.
- شره ای، غ. و سام دلیری، ا. (۱۳۹۱). «برآورد ارزش تفریحی اکوسیستم ساحلی دریای خزر، مطالعه موردی: ساحل تفریحی رادیو دریا شهرستان چالوس»، علوم محیطی، سال نهم، شماره سوم، ۱-۱۴.